

**ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА
ЯК ОМРІЯНИЙ РЕЗУЛЬТАТ
ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
(ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ,
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ)**

П. РАБІНОВИЧ
*доктор юридичних наук,
академік НАПрН України,
професор кафедри теорії та філософії права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка),
заслужений діяч науки і техніки України*

О. ЛУЦІВ
*кандидат юридичних наук,
адвокат*

Шириться світом, як зазначено у преамбулі Загальної декларації прав людини, ухваленої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі — ООН) у 1948 р., «віра в основні права людини». І наочним проявом цієї віри стають дедалі частіші звернення до ідеї **верховенства права**.

Численні державні, міждержавні та міжнародні юридичні акти, практи-

ка їх застосування, тисячі наукових публікацій використовують цю ідею (та відповідне їй термінопоняття). Нині в Україні воно включене не тільки до декількох статей її Конституції (статті 8, 129, 147), а й до майже сорока законів. У 2015 р. було затверджено щонайменше три теми кандидатських дисертацій, у назвах яких застосовано словосполучу «верховенство права».

Та попри це доводиться констатувати, що означене термінопоняття сьогодні у більшості випадків фіксує не стільки соціально-правову реальність, скільки, можна сказати, правову мрію. І без наукового осягнення феномена, котрий воно відображає (а ще більше — без виявлення шляхів практичної розбудови останнього), це термінопоняття приречене залишатися не більше ніж, образно висловлюючись, правовою примарою. А насправді ж воно слугує (як свідчить, зокрема, і вітчизняна практика його використання) здебільшого одним із модерних інструментів просування, реалізації та захисту чийось групових інтересів, яким не відповідають певні чинні законодавчі або ж якісь правозастосовні акти. Зрештою, верховенство права виявляється явищем аж ніяк не менш політизованим, аніж законність.

Ще раз про основні підходи до інтерпретації верховенства права та їх взаємодоповнюваність. Як засвідчили наші тривалі дослідження [1], на сьогодні у правознавстві більш-менш чітко сформувався такі основні підходи до інтерпретації верховенства права, як інтеграційний та поелементний. З позицій першого з них для з'ясування сутності верховенства права необхідно встановити, по-перше, яке ж соціальне явище відображається за посередництва поняття «право», а по-друге, у чому проявляється, власне, верховенство цього явища. Поелементний підхід полягає, з одного боку, у запереченні можливості дати визначення загального поняття верховенства права, а з другого — у розкритті змісту верховенства права лише через вказівку на його складові, тобто на так звані «важливі» (за іншою термінологією — «істотні», «необхідні», «ключові», «стрижневі») елементи. Останні нерідко називають ще й аспектами,

вимогами, властивостями, підпринципами, рисами, критеріями.

Виправданість інтеграційного підходу впливає, окрім іншого, і з деяких положень однієї з філологічних наук — фразеології. Вона розрізняє — за певними критеріями — такі фразеологічні групи (єдиниці), як «фразеологічні зрощення» та «фразеологічні сполуки». Вираз «верховенство права» належить саме до другого різновиду фразеологічних груп, оскільки кожна з його складових вживається й у поєднанні з іншими словами, утворюючи при цьому інші фразеологічні сполуки. А семантична «розшифровка» останніх вимагає якраз пословесного тлумачення відповідних мовних складових.

Що стосується поелементного підходу, то основними його засадами є: 1) твердження про інтегральний, стрижневий характер принципу верховенства права; 2) намагання розкрити його зміст через так звані «важливі» елементи цього принципу, перелік яких є зазвичай відкритим; 3) заперечення можливості дати вичерпне, завершене визначення поняття «верховенство права».

Застосування інтеграційного підходу до з'ясування сутності верховенства права зумовлює те, що вирішального значення у кожному окремому випадку набуває саме той різновид праворозуміння, який підтримується певним інтерпретатором верховенства права. Як наслідок, сучасні концепції верховенства права, в основі яких лежить інтеграційний підхід, можна умовно розподілити на чотири групи: 1) природно-правові концепції, побудовані на засадах розмежування права і закону; 2) легістсько-позитивістські концепції, які верховенство права ототожнюють із верховенством закону; 3) концепції соціологічно-позитивіст-

ські, засновані на соціологічному праворозумінні, яке інтерпретацію феномена права органічно пов'язує з певними соціальними явищами (насамперед — із існуючими суспільними відносинами); 4) комплексні (змішані) концепції, які зорієнтовані на поєднання ознак названих вище концепцій.

Натомість при застосуванні поелементного підходу до розкриття змісту верховенства права загальне праворозуміння інтерпретатора начебто відходить на другий план. У цьому разі кінцевий результат розуміння верховенства права залежатиме від тих конкретних ідей, якими наповнює зміст його елементів той чи інший інтерпретатор. Як наслідок, сучасні концепції верховенства права, в основі яких лежить саме поелементний підхід, можна умовно поділити на дві групи: 1) формальні концепції, які акцентують увагу власне на тому способі, яким було прийнято і запроваджено закон чи інший нормативно-правовий акт (чи був він прийнятий компетентним суб'єктом), на характері його положень (чи є вони достатньо зрозумілими для того, щоб спрямовувати поведінку адресатів і надати їм можливість планувати її) та на його темпоральних властивостях (чи є ці положення перспективними), не маючи на меті дати оцінку змісту закону, та 2) формально-матеріальні концепції, які, визнаючи існування формальної сторони верховенства права, намагаються розширити зміст останнього за допомогою певних змістовних елементів, домінантне значення з-поміж яких надається основоположним правам людини. Так чи інакше, але в будь-якому випадку основоположні права людини зазвичай вважаються системоформуючим, стрижневим елементом верховенства права. Стан їх дотримання — це, образно кажучи, лакмусовий папі-

рець наявності верховенства права (принаймні певного його рівня) у суспільстві та державі.

Сутність феномена верховенства права, а також його співвідношення з іншими суміжними явищами в рамках кожної з розглянутих інтерпретацій залежать від обраного дослідником підходу (інтеграційного чи поелементного) та обумовлюються підтримуваним різновидом останнього. Так, у межах інтеграційного підходу верховенство права інтерпретується як панування: або закону (позитивного юридичного права), або прав людини, або «природного» («загальносоціального») права, або правового закону, або конституції. Поелементний підхід пов'язує досліджуваний принцип передусім із законністю та демократичним політико-правовим режимом (формальні концепції) або ж доповнює його розуміння певними змістовними елементами (формально-матеріальні концепції).

Кожному із зазначених підходів до з'ясування сутності верховенства права — інтеграційному та поелементному — характерні як певні переваги, так і недоліки. Так, по-перше, використання інтеграційного підходу завідомо унеможлиблює уніфіковану інтерпретацію верховенства права (і відповідного його поняття) внаслідок насамперед плюралістичності поглядів на природу феномена права. По-друге, у переважній більшості випадків прихильники цього підходу обмежуються спробою подати лише самé визначення загального поняття верховенства права. За таких обставин про жодну конкретизацію цього поняття через якісь суттєві аспекти, властивості, елементи, ознаки того явища, яке ним відображається, тут навряд чи може йтися. По-третє, в рамках інтеграційного підходу верховенство права вияв-

ляється приреченим на неабияку соціально-змістовну невизначеність, строкатість, на доволі широкий розсуд його інтерпретаторів. Як наслідок, аналізоване поняття, яке у цьому разі несе значний маніпуляційний потенціал, створює ризик того, що воно слугуватиме досить прагматичним інструментом, засобом просування, реалізації та захисту певних групових чи індивідуальних інтересів у конкретному соціально-неоднорідному суспільстві (світі).

Застосування ж поелементного підходу, з одного боку, дає змогу конкретизувати зміст досліджуваного поняття (що, безумовно, є вельми цінним для потреб правозастосовної практики), а з другого — позбавляє верховенство права юридичної самостійності, свого власного, самодостатнього смислу. За такої інтерпретації воно перетворюється лише на просту сукупність «важливих» елементів, увесь конкретний перелік яких не може бути ані змістовно уніфікованим, ані вичерпним.

Однак, аналізуючи доволі активну полеміку між прихильниками кожного з розглянутих підходів, можна стверджувати, що між останніми не існує, так би мовити, «залізної завіси», — навпаки, вони є взаємообумовленими, взаємопов'язаними. Сама об'єктивна логіка дослідження, з одного боку, змушує прихильників інтеграційного підходу не обмежуватися спробою подати лише самé визначення загального поняття верховенства права, а ще й конкретизувати його за посередництва низки суттєвих ознак, властивостей, аспектів, елементів, критеріїв того явища, яке ним відображається.

З другого боку, і прихильники поелементного підходу не завжди ухиляються від спроб вказати на ті якісні, гранично загальні «параметри», на сут-

нісну (родову) інтерпретацію того явища, «важливі» елементи якого ці автори вирізняють, та й невипадково. Адже до цього зближення, поєднання спонукає діалектика взаємозв'язку, взаємозалежності загального й особливого, родового та видового у будь-якому явищі (а у понятті про нього — діалектика співвідношення абстрактного й конкретного).

Таким чином, обидва означені, здавалося б, взаємовиключні підходи у такий спосіб начебто рухаються назустріч один одному, діалектично сполучаються (як єдність протилежностей). У цьому напрямі й мають, як видається, здійснюватися загальнотеоретичні, концептуально-методологічні дослідження верховенства права: слід, по-перше, і визначення загального поняття про це явище відпрацьовувати, і, по-друге, конкретизувати його зміст за допомогою вказівки на низку «важливих» елементів, критеріїв, які з цього визначення логічно випливають (як його особливі прояви). Ось тоді-то принцип верховенства права, мабуть, насправді становитиме відносно самостійний, самодостатній соціально-правовий феномен, а не просту «колекцію» ще раніше легалізованих тих чи інших «підпринципів».

Підставність щойно викладеного висновку ілюструється, зокрема, тим, що в новітньому унікальному документі Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Верховенство права: перелік контрольних питань» [2], ухваленому у минулому році (детальніше про нього йтиметься далі), який сформовано з позицій передовсім поелементного підходу, зроблена спроба сформулювати також і дефініцію загального поняття верховенства права. Стверджується, що це поняття означає «чітку і передбачувану правову систе-

му, за якої кожний громадянин має право на гідне, рівноправне і розумне ставлення відповідно до закону з боку усіх осіб, котрі володіють владою, а також має можливість оскаржити їх рішення у незалежних і неупереджених судах у рамках справедливого судового розгляду».

Отже, задля продовження наукових дискусій стосовно суттєвих ознак того соціального феномена, який відображається термінопоняттям «верховенство права», пропонуємо таку його дефініцію: **верховенство права** — це взаємозумовлене існування та взаємозгоджена реалізація прав і обов'язків (тобто природних соціальних — точніше, соціально-природних — можливостей і необхідностей) людини, а також людських спільнот, об'єднань й усього суспільства. Якщо виходити із такої інтерпретації феномена верховенства права, то для виявлення його соціальної сутності необхідно з'ясувати насамперед сутність основоположних людських прав.

Біосоціальна сутність основоположних прав людини. Перш ніж її охарактеризувати, потрібно передусім чітко визначитися з інтерпретацією загального поняття сутності соціальних явищ (адже стосовно цього можуть існувати — та й справді існують — неоднакові погляди). Свого часу один зі співавторів цієї статті обґрунтовував таку дефініцію цього поняття: **соціальна сутність явищ** — це їх здатність слугувати засобом задоволення потреб (інтересів) тих чи інших суб'єктів суспільства. І нині — бодай через 25 років по тому — серйозних підстав відмовлятися від цього положення не вбачаємо.

З огляду на зазначену вище інтерпретацію біосоціальної сутності правових явищ, той дослідницький концептуальний підхід, за посередництва

якого така сутність може бути виявлена, ще у середині 80-х років минулого століття було названо підходом «потребовим». Він був тоді інтерпретований як виявлення історично зумовлених певних потреб суб'єктів суспільного життя і встановлення ролі, функції (як потенційної, так і реальної) тих або інших предметів, явищ у задоволенні таких потреб. І видається підставним стверджувати, що саме він є єдино можливим, унікальним засобом її з'ясування.

Цим зумовлюються місце та роль потребового підходу в усій системі різноманітних концептуальних підходів та дослідницьких методів, які використовуються для вивчення правових явищ. Цей підхід, з одного боку, не може абсолютизуватися, гіпертрофуватися, оскільки він — як і будь-який інший дослідницький підхід — має об'єктивні межі застосовуваності, а тому не підмінює й не витісняє інші дослідницькі підходи та методи. Проте, з другого боку, останні втрачатимуть свою евристичність, наукову ефективність, якщо залишиться невідомою, прихованою або ж спотвореною сутність тих правових явищ, котрі становлять об'єкт їх вивчення, тобто якщо застосування таких підходів і методів не спиратиметься на знання цієї сутності. Адже саме сутність явища визначає, глибинно, **в загальному** підсумку (хоча й зазвичай не прямо, а опосередковано) всі його інші властивості та прояви.

Реалізація потребового підходу у виявленні сутності правових явищ вимагає вирішення таких завдань:

1. Слід досягнути загальне розуміння потреб різних суб'єктів суспільства (що вимагає, зокрема, з'ясування співвідношення цих потреб із такими суміжними, «спорідненими» явищами, як інтереси, мотиви, цілі відповідних суб'єктів);

2. Необхідно виокремити основні різновиди таких потреб, зважаючи на їх певну класифікацію та ієрархію;

3. Мають бути здобуті змістовні знання стосовно потреб: а) загально-соціальних; б) групових; в) індивідуальних у тому суспільстві, де сформовано, функціонує та розвивається відповідне правове явище;

4. Потрібно встановити: а) потреби саме яких суб'єктів (тобто *чий* потреби — чи-то окремих індивідів, чи-то певних їхніх спільнот, об'єднань, чи-то суспільства в цілому) задовольняє досліджуваний феномен; б) які ж саме різновиди таких потреб він задовольняє;

5. Слід з'ясувати (і це найважливіше), чи здатний досліджуваний правовий феномен бути засобом, інструментом задоволення певних потреб. А якщо здатний, то якою мірою. Зокрема, з'ясувати, чи він є лише *одним* із таких засобів, чи ж засобом *єдиним*. (У разі ствердної відповіді на останнє питання, відповідні потреби можна буде вважати *правовими*.)

Тож спробуємо застосувати (або принаймні охарактеризувати можливість застосування) потребового підходу у з'ясуванні сутності того явища, яке відображається термінопоняттям «права людини».

Коли на початку 90-х років минулого століття у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції постала необхідність випрацювати нові теоретико-методологічні засади, зорієнтовані насамперед на людину, на забезпечення її прав і свобод, тоді видалося підставним підтримати саме *соціальний* (точніше — *соціально-детерміністичний*) підхід до інтерпретації таких прав. Відповідно до цього підходу нами було сформульовано таке визначення їх загального поняття: ***права людини*** — це певні можливості люди-

ни, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів.

Відображена у цій дефініції інтерпретація прав людини ґрунтується не просто на соціальному, а, власне, на *соціально-потребовому* підході. Адже існування й розвиток людини відбувається зазвичай тільки-но в процесі задоволення її потреб; а цей процес, ясна річ, опосередковується здебільшого такими «засобами», які є природно-історичними наслідками діяльності інших суб'єктів, тобто результатами суспільного виробництва (і матеріального, і духовного).

У «знятому» вигляді розглядуваний аспект розуміння прав людини може бути стисло — як «квінтесенція» — відображений таким твердженням: *будь-яке право людини — це право на задоволення її певних потреб*. У цьому дістає прояв (окрім іншого) *гуманізм* потребової інтерпретації прав людини, й у цьому вбачається чи не найістотніша її перевага.

Посилання на потреби як на підставу, джерело причинок людських (насамперед основоположних) прав можна побачити також й у працях низки західних учених другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Як показано в одній зі статей [3], одні автори (зокрема С. Окін та М. Нуссбаум) вважають, що, виходячи з парадигми егалітаризму і справедливості, підлягають необхідному захисту основні потреби людини, що забезпечують її буття як людини; базисний характер цих потреб людини зумовлює той факт, що у неї на цій підставі з'являється *право* на хоча б певний мінімум забезпечення її потреб, — інакше кажучи, право на право. Другі ж (Р. Фербер)

у руслі концепції благ, без обміну якими існування людей є неможливим, звертають увагу на те, що при виявленні сутності прав людини слід зважати також на безпосереднє чи опосередковане врахування життєвих потреб інших людей. (У зв'язку з цим нагадаємо, що, власне, благом може визнаватися людиною лише те, що слугує, так чи інакше, задоволенню її або чийхось потреб.) І, нарешті, треті (зокрема, О. Гюффе) стверджували, що людські потреби базуються на дуальній антросоціокультурній природі людини як істоти, що органічно поєднує в собі біопсихофізіологічне (індивідуальне) та антропосоціокультурне (суспільне) начала. Саме наявність незнищених у парадигмальних межах людини як виду антропосоціокультурних потреб та породжуваних ними взаємних вимог людини до людини, до різних видів людських спільнот, які не лише атрибутивно потребують задоволення, а й фактично породжують обмін правом взаємних вимог та вимагають створення таких же взаємних можливостей їх задоволення, і є фундаментальним доказом наявності у людини права на блага, інакше кажучи, вроджених людських прав.

Хоча потребові аспекти праволодиної проблематики й не мають однозначної оцінки у згаданих та інших авторів, але вони принаймні є предметом обговорення у західній соціальній філософії, соціології та юридичній науці. І тут одна з основних ідей полягає у тому, що основоположні людські потреби, — тобто такі, без задоволення яких людина у суспільстві не може існувати і розвиватися, — неминуче породжують і її, відповідно основоположні, права. Тому навряд чи є під-

ставним твердження про те, що потребова інтерпретація та потребова класифікація основоположних прав людини є «штучно вигаданою», навіть «шкідливою» — зокрема такою, що не відповідає західній традиції права [4, 644–645].

Емпіричні критерії верховенства права. Без них сам по собі принцип верховенства права залишатиметься «голою» ідеєю, абстрактною декларацією, малопридатною для практичної реалізації.

Істотний крок до формулювання таких критеріїв зробила у березні минулого року Венеційська Комісія. Вона на своєму 106-му пленарному засіданні 11–12 березня 2016 р. затвердила вже згаданий вище перелік контрольних питань для оцінки дотримання верховенства права під назвою «*Rule of Law Checklist*» [2].

У ньому було конкретизовано сформульовані у доповіді «Про верховенство права», ухваленій ще у 2011 р., основні елементи (вимоги, підпринципи, критерії) верховенства права.

Важливо зазначити, що цей унікальний документ пізніше був також схвалений на Нараді № 1263 Комітету Міністрів Ради Європи 6–7 вересня 2016 р. і на 31-й пленарній сесії Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи 19–21 жовтня 2016 р. Тому є підстави вважати, що він у такий спосіб набув статусу загальноєвропейського стандарту контрольних показників (критеріїв) верховенства права.

Отож, задля хоча б початкового, попереднього ознайомлення читачів журналу зі змістовною структурою означеного документа відтворимо його «Зміст».

**ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА:
ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ПИТАНЬ
(*RULE OF LAW CHECKLIST*)**

Зміст

I. ВСТУП	5
А. Мета і сфера дії	5
В. Верховенство права у сприятливих умовах	9
II. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	11
А. Законність	11
1. Верховенство закону	11
2. Дотримання вимог закону	11
3. Взаємодія міжнародного й національного права	12
4. Правотворчі повноваження органів виконавчої влади	12
5. Правотворчі процедури	13
6. Винятки у надзвичайних ситуаціях	13
7. Обов'язок виконувати закон	14
8. Приватні особи, відповідальні за виконання публічних завдань	14
В. Юридична визначеність	15
1. Доступність законодавства	15
2. Доступність судових рішень	15
3. Передбачність закону	15
4. Стабільність і послідовність закону	16
5. Легітимні очікування	16
6. Неможливість зворотної дії закону	16
7. Принципи « <i>nullum crimen sine lege</i> » та « <i>nulla poena sine lege</i> »	16
8. <i>Res judicata</i>	17
С. Запобігання зловживанню повноваженнями	17
Д. Рівність перед законом і недискримінація	18
1. Загальний принцип оцінювання	18
2. Недискримінація	18
3. Рівність у праві	18
4. Рівність перед законом	19
Е. Доступ до правосуддя	20
1. Незалежність та неупередженість суду	20
а. Незалежність судівництва	20
б. Незалежність окремих суддів	22
с. Неупередженість судівництва	22
д. Прокуратура: автономія і підконтрольність	23
е. Незалежність та неупередженість адвокатури	24
2. Справедливе судочинство	25
а. Доступ до судів	25
б. Презумпція невинуватості	26
с. Інші аспекти права на справедливе судочинство	26
д. Ефективність судових рішень	27

3. Конституційне правосуддя (якщо це може бути застосовано)	27
F. Приклади деяких викликів верховенству права.	29
1. Корупція та конфлікт інтересів	29
a. Запобіжні заходи	
b. Заходи кримінально-правового впливу	29
c. Ефективне дотримання та запровадження запобіжних і примусових заходів	30
2. Збирання інформації та наглядання.	31
a. Збирання та оброблення персональних даних	31
b. Цілеспрямоване наглядання	32
c. Стратегічне наглядання.	32
d. Відеонаглядання	33
III. ВИБРАНІ СТАНДАРТИ	34
III.a. Загальні стандарти верховенства права	34
1. Тверде право	34
2. М'яке право	34
a. Рада Європи	34
b. Європейський Союз	34
c. Інші міжнародні організації	35
d. Показники верховенства права	35
III.b. Стандарти критеріїв оцінювання верховенства права	35
A. Законність	35
1. Тверде право	35
2. М'яке право	36
B. Юридична визначеність	36
1. Тверде право	36
2. М'яке право	37
C. Запобігання зловживанню повноваженнями	37
1. Тверде право	37
2. М'яке право	37
D. Рівність перед законом і недискримінація	38
1. Тверде право	38
a. Рада Європи	38
b. Європейський Союз	38
c. Інші міжнародні організації	38
2. М'яке право	39
E. Доступ до правосуддя	40
1. Тверде право	40
2. М'яке право	41
a. Рада Європи	41
b. Європейський Союз	42
c. Організація Об'єднаних Націй	42
d. Співдружність націй	43

e. Організація безпеки і співробітництва в Європі	44
f. Інші міжнародні організації	44
g. Інші	44
F. Приклади викликів верховенству права	45
1. Тверде право	45
a. Корупція	45
b. Збирання інформації та наглядання	45
2. М'яке право	45
a. Корупція	45
b. Збирання інформації та наглядання	46

Коментуючи цей документ, Венеційська Комісія у «Вступі» до нього зазначила, зокрема, що згаданий список контрольних питань міг би стати найважливішим інструментом, який дозволив би давати якісну і кількісну оцінку показників верховенства права, причому оцінку об'єктивну, детальну, транспарентну та однакову.

Венеційська Комісія зауважила, що такі оцінки необхідно здійснювати з урахуванням усього контексту документа, уникаючи механічного застосування тих або інших елементів контрольного списку питань.

Згідно з її баченням запропонований контрольний список питань не є ані вичерпним, ані остаточним. З часом він може змінитися і бути розширеним задля відображення інших аспектів або для їх деталізації. Можуть виникати нові проблеми, котрі також потребуватимуть його перегляду. У зв'язку з цим Венеційська Комісія забезпечить його регулярний перегляд та актуалізацію.

Вважаємо, що — з огляду на надзвичайно важливу значущість для вітчизняної юридичної практики й науки означеного європейського стандарту критеріальних показників наявності верховенства права — є доцільним, аби він якомога швидше був повністю опублікований (принаймні у журналі «Право України»).

Верховенство права як глобальний принцип і всесвітній ідеал. Ця ідея, немовби червоною ниткою, проходить через весь означений документ Венеційської Комісії. Так, у його «Вступі» згадується, що ООН проголосила верховенство права всезагальним базовим принципом; на регіональному ж рівні це було зроблено й Організацією американських держав (зокрема у Міжамериканській демократичній хартії), і Африканським Союзом (зокрема в його Установчому акті), посилення на верховенство права також можна віднайти у документах Ліги арабських держав. В іншому місці цього документа Венеційська Комісія відзначила, що верховенство права стало глобальним ідеалом і прагненням, основні принципи котрого діють в усьому світі.

Водночас вона констатувала, що «досягнення повного верховенства права ще залишається нездійсненим завданням навіть у країнах зі сталою демократією» [2]. А тому для позитивної оцінки стану верховенства права не є обов'язковою відповідність усім параметрам контрольного списку питань. При оцінці необхідно брати до уваги, які параметри не дотримані, якою мірою, в якому сполученні тощо.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Рабінович П. М., Луців О. М., Добрянський С. П., Панкевич О. З., Рабінович С. П. Принцип верховенства права: питання теорії і практики // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва і місцевого самоврядування НАПрН України / редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. — Л., 2016. — Вип. 30. — (Серія 1. Дослідження та реферати).
2. Rule of Law Checklist CDL-AD(2016)007 adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e).
3. Пацурківський П., Гаврилюк Р. Алгебра верховенства права, або Буттєвий устрій людського світу // Право України. — 2017. — № 3. — С. 112–125.
4. Головатий С. Про людські права. Лекції. — К., 2016. — 760 с.

REFERENCES

1. Rabinovych P. M., Lutsiv O. M., Dobrianskyi S. P., Pankevych O. Z., Rabinovych S. P. Pryntsyp verkhovenstva prava: pytannia teorii i praktyky [Principle of the rule of law: issues of the theory and practice], *Pratsi Lvivskoi laboratorii prav liudyny i hromadiannya Naukovo-doslidnoho instytutu derzhavnoho budivnytstva i mistsevoho samovriaduvannya NAPrN Ukrainy redkol*, Lviv, 2016, Issue 30.
2. Rule of Law Checklist CDL-AD(2016)007 adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016). Available at: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e).
3. Patsurkivskiyi P., Havryliuk R. Alhebra verkhovenstva prava, abo Buttievyyi ustrii liudskoho svitu [Algebra of the rule of law or device of the human being world], *Pravo Ukrainy*, 2017, no. 3.
4. Holovatyi S. Pro liudski prava. Lektzii [About human rights. Lectures], Kyiv, 2016, 760 p.

Рабінович П. М., Луців О. М. Верховенство права як оміряний результат здійснення прав людини (підходи до інтерпретації, критерії оцінювання)

Анотація. У статті висвітлюються культивовані в Україні (а також подекуди й у далекому зарубіжжі) основні наукові підходи до інтерпретації феномена та поняття верховенства права: інтеграційний та поелементний. Характеризуються позитивні і проблемні моменти кожного з них. З історико-матеріалістичних антропосоціальних позицій розкривається потреба сутність основоположних прав людини як системоутворюючого стержня верховенства права. Відтворюється зміст новітнього документа Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) (схваленого Комітетом Міністрів Ради Європи), в якому закріплено емпіричні критерії для контролю за дотриманням верховенства права.

Ключові слова: основоположні права людини, верховенство права, критерії верховенства права, Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія), інтеграційний підхід, поелементний підхід, потребний підхід.

Рабінович П. М., Луців О. М. Верховенство права как вожденный результат осуществления прав человека (подходы к интерпретации, критерии оценки)

Аннотация. В статье освещаются культивированные в Украине (а также отчасти и в далеком зарубежье) основные научные подходы к интерпретации феномена и понятия верховенства права: интеграционный и поэлементный. Характеризуются позитивные и проблемные моменты каждого из них. С историко-материалистических антропосоциальных позиций раскрывается потребностная сущность основоположных прав человека как системообразующего стержня верховенства права. Воспроизводится содержание новейшего документа Европейской Комиссии «За демократию через право» (Венецианская Комиссия) (утвержденного Комитетом Министров Совета Европы), в котором закреплены эмпирические критерии для контроля за соблюдением верховенства права.

Ключевые слова: основоположные права человека, верховенство права, критерии верховенства права, Европейская Комиссия «За демократію через право» (Венецианская Комиссия), интеграционный подход, поэлементный подход, потребностный подход.

Rabinovych P., Lytsiv O. Supremacy of Law as Awaited Result of Implementation of Human Rights (Approaches to Interpretation, Evaluation Criteria)

Annotation. The article highlights cultivated in Ukraine (and sometimes in foreign countries) basic scientific approaches to the interpretation of the phenomenon and the concept of the rule of law, namely integrative and split-elementary. The author characterizes positive and problematic aspects of each. From a historical materialist position, the author reveals socio-anthropological and needs-oriented essence of fundamental rights as the core backbone of the rule of law. The article analyzes the content of the latest document the Venice Commission (approved by the Committee of Ministers), which stipulates empirical criteria for monitoring compliance with the rule of law.

Key words: fundamental human rights, rule of law, criteria of the rule of law, Venice Commission, integrative approach, split-elementary approach, needs-oriented approach.